

SLUŽBA TUMAČA I DRAGOMANA U SPLITU ZA VRIJEME MLETAČKE UPRAVE

UDK: 651.926-051(497.5 Split)

"14/16" : 949.75

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 24. V. 1999.

Prof. dr. LJERKA ŠIMUNKOVIĆ

Filozofski fakultet

23000 Zadar, HR

P. Krešimira IV. 2

Široj javnosti malo je poznata jezična situacija u doba mletačke uprave u Dalmaciji. Jednako tako do sada su bile slabo istražene službe tumača i dragomana, koje su se vrlo često isprepletale. U članku je stoga uz povijesni presjek jezične situacije u Dalmaciji osvijetljena i uloga tumača i dragomana te su na kraju priloženi izvorni dokumenti i njihov prijevod na hrvatski jezik.

JEZIČNA SITUACIJA U DALMATINSKIM GRADOVIMA U SREDNEM VIJEKU

Dalmatinski gradovi, koji su do kraja 10. stoljeća bili nastanjeni romanskim pučanstvom tijekom tri nastupajuća stoljeća su zbog smanjenog broja svojih stanovnika nakon epidemija kuge i iz drugih razloga obnavljali gradsko stanovništvo iz svojeg prirodnog izvora, to jest iz gradske okolice, koja je već tada bila čisto hrvatska. Proces romansko-hrvatske simbioze potrajao je do 13. stoljeća, kada su gradovi-komune dalmatinske obale postali hrvatski gradovi. Rezultat takve simbioze ogledao se i na jezičnom planu: pojedini plemići i šaćica građana govorili su još dalmatskim¹ jezikom, dočim je velika većina pučanstva govorila hrvatskim jezikom. U administraciji i diplomaciji pak dalmatinski gradovi, kao uostalom i čitava Zapa-

dna Europa, služe se latinskim jezikom, koji je ujedno i službeni jezik Crkve.

U dalmatinskim gradovima romansko se stanovništvo služilo liturgijom na latinskom jeziku, dok je hrvatsko pučanstvo prihvatilo bogoslužje na slavenskom jeziku. Tako su se neposredno pred zidinama dalmatinskih gradova susrela dva liturgijska svijeta srednjega vijeka: latinski i slavenski.² Na pokrajinskim saborima održanima u Splitu 925. i 928. godine ukinuta je hrvatska ninska biskupija, a metropolitanska vlast splitskoga nadbiskupa protegnuta je nad čitavim teritorijem hrvatske države te na ostale dalmatinske gradove. Usprkos tome, uporaba slavenskog bogoslužja nije bila do kraja dokinuta.³ Upravni sloj u dalmatinskim gradovima koji je čitavo vrijeme hrvatskoga prodiranja bio očito dvojezičan i koji je bio tolerantan prema jezicima u svojoj okolini, bio je to i prema jezicima koji su se govorili u crkvi.⁴

Od samog početka srednjeg vijeka sve pravne i općenito javne spise sastavljaju pripadnici klera na latinskom jeziku. Svećenici su u to vrijeme bili gotovo jedine pismene osobe, a Crkva je željela zadržati monopol na pismenost zbog svojega ugleda i zbog materijalnih interesa vezanih uz notarski posao. Postupno tu važnu funkciju preuzimaju učeni laici koji se osposobljavaju u posebnim notarskim školama što su tada nicali na Apeninskom poluotoku. Notari s Apeninskog poluotoka koji od druge polovice 12. stoljeća dolaze na službu u dalmatinske gradove, redovito su vrlo školovani i pravno osposobljeni za tu službu.⁵ Njihovo unajmljivanje međutim pridonosi utvrđivanju latinskoga kao službenog jezika administracije i gradske uprave.⁶ Latinski je jezik, naime, tada poznao, osim svećenika, samo određeni broj plemića koji su sudjelovali u gradskoj upravi. Svi su se oni manje-više školovali u Italiji.

U životu srednjovjekovnih dalmatinskih gradova-komuna ređaju se međutim novi čimbenici, vezani uz komunalni život, koji će još više zakomplicirati ionako zamršenu jezičnu situaciju u dalmatinskim gradovima. Naime, dalmatinske komune u vremenu od 11. do 15. stoljeća, kako bi izbjegle preveliki utjecaj pojedinih

gradskih obitelji ili hrvatskih plemićkih obitelji iz zaleđa, dovode gradske načelnike i kancelare s Apeninskoga poluotoka, pretežno iz Maraka i Abrucija. Da bi objasnili razloge gradova-komuna u pogledu primanja u službu stranaca za potrebe gradske uprave, možemo se poslužiti primjerom Splita. Slavni splitski kroničar Toma Arhidakon nagovorio je Splićane da prihvate gradonačelnika *de gente latina* (latinskoga roda), koji je mogao ostati u službi samo jednu godinu, bez mogućnosti da se nametne kao nasljedni knez. Gradsko vijeće također je računalo na to da će gradonačelnik i njegovi suradnici latinskoga roda moći unijeti u grad Split duh recepcije rimskog prava koji se upravo u to vrijeme bio razbuktao u Italiji i po kojem se nastojalo, ponovim uvođenjem nekih rimsko-pravnih rješenja, naći najbolju podlogu za gradsku ekonomiju koja je stoljećima zamirala.⁷

Dok su notari bili domaći svećenici koji su razumjeli jezik stranaka, nakon što bi saslušali stranke mogli su napisati ugovor i jamčiti za ispravnost posla koji su stranke sklapale. No, dolaskom notara, načelnika i kancelara s Apeninskog poluotoka koji su govorili talijanski, a pisali i upravljali na latinskome moralo se silom prilika naći neko rješenje kako bi se oni mogli sporazumjeti s pučanstvom, koje je govorilo hrvatskim. Stoga je već početkom 13. stoljeća u tom cilju ustanovljena služba egzaminatora (ispitivač isprava, ovjeritelj - lat. *examinator*), čija dužnost nije bila samo ispitivanje svakog spisa ili notarskog instrumenta kako bi mogao ustanoviti je li napravljen prema pravilima zanata, nego mu je također bila dužnost biti posrednikom između bilježnika, koji nije poznao hrvatski jezik, i stranke, koja nije znala ni latinski ni talijanski. Egzaminator je, između ostalih funkcija, bio vjerojatno nekom vrstom tumača koji je svojim potpisom jamčio da su stranke razumjele sadržaj spisa.⁸

Tada počinje jačati i utjecaj mletačkog jezika. Mletačka Republika, čiji su interesi bili potpuno okrenuti moru, pokušavala je u to vrijeme uspostaviti svoju vlast nad dalmatinskim gradovima i otocima, kako bi sebi osigurala nesmetani pomorski put prema Le-

vantu. Njezini brodovi koji su se probijali duž jadranskih i mediteranskih obala izvozili su, između ostalih roba, i vlastitu jezičnu varijantu. Mletački se proširio na drugu obalu Jadranskoga mora vrlo vjerojatno već od 9. i 10. stoljeća, nametnuvši se polako tradicionalnom romanskom govoru, koji je hrvatskim pritiskom bio već ograničen na obalni dio te potisnut na otoke. Mletački je, naime, dugo vremena služio kao glavni temelj za *lingua franca* levantinskog područja. Dubrovačka je kancelarija dugo vremena rabila jednu varijantu mletačkog jezika i prije nego što je bio u uporabi u samom gradu Veneciji, koji se u administraciji sve do polovice 15. stoljeća služio isključivo latinskim. U dalmatinskim je gradovima, dakle, krajem 14. stoljeća hrvatskim bez sumnje govorila većina stanovništva; latinski je i dalje ostao službenim jezikom komunalnih kancelarija, dok je dalmatski životario kod malog broja preostalih romanskih obitelji.

JEZIČNA POLITIKA MLETAČKE REPUBLIKE

Gradski tumači

Kada je Serenissima zagospodarila Dalmacijom, među prvim ispravama o predaji dalmatinskih gradova pod mletačku vlast nalazio se i zahtjev građana za tumačem. Prvi su ga zatražili građani Zadra, kojima je mletačka uprava udijelila tumača za hrvatski jezik 1. travnja 1410. godine.⁹ *Zlatna knjiga grada Splita* donosi da su taj privilegij postigli građani i pučani Trogira 20. kolovoza 1421., Šibenika 12. svibnja 1454. te Splita 16. listopada 1472.¹⁰ Tada je prvi put u Splitu za tumača izabran Nikola Cambi, građanin pučanin, čiji su predci došli iz Firence te 1413. dobili splitsko građanstvo.¹¹ On je zasigurno bio podoban za tu službu budući da je dobro poznao talijanski i hrvatski jezik. Zanimljivo je da su zahtjev podnijeli samo građani, što znači da su plemići poznavali latinski i talijanski, budući da su u svom Velikom vijeću raspravljali i donosili odluke na tim jezicima. Prema tome, mletački providur, gradski knezovi i kapetani, rizničari i kancelari - službenici koje je mletačka vlada slala

u Dalmaciju - mogli su komunicirati samo s jednim dijelom gradskog stanovništva: s plemićima i trgovcima. Svaka daljnja komunikacija s građanima i pučanima u gradovima i izvan gradskih zidina morala se nužno odvijati na hrvatskom jeziku, jer velika većina pučanstva drugog jezika nije ni znala. Stoga je svaki pojedini dalmatinski grad u okviru gradske uprave morao imati i tumače za jezik, koji su u prvim ispravama nazivani *trucimanus* ili *interpretes* te su bili posrednicima između vlasti i pučana.¹² Njihov je glavni posao bio usmjeren na obranu prava pučana na sudovima, te su stoga imali obvezu prevoditi ili tumačiti riječi stranaka u građanskim i kaznenim parnicama. Oni su također prevodili sve javne spise koje su zatim gradski glasnici javno i glasno čitali na gradskim trgovima, kako bi ih čitavo pučanstvo mogli čuti i razumjeti. Sam izraz *trucimanus* odnosio se u početku na posebni tip prevoditelja, koji se služi uglavnom usmenim načinom prevođenja i koji je osposobljen za komunikaciju između zapadnoeuropskih jezika i drugih istočnih indoeuropskih jezika ili jezika posve različite strukture, kakvi su semitski, mongolski itd. Mlečani su osjećali da je operacija samog prevođenja bila bitno drukčija od tumačenja jezika koji su pripadali civilizacijama što nisu bile povezane s kršćanskim zajednicama latinskoga i grčkog jezika.¹³ Zato će kasnije u Dalmaciji izraz *dragoman* označavati isključivo tumača za turski jezik. Zanimljivo je da je tumač u Zadru i Splitu imao naslov *interprete illirico* ili *interprete della lingua e lettere illiriche*, a u Trogiru *interprete della lingua slava*,¹⁴ što su samo sinonimi kojima su Talijani nazivali hrvatski jezik.

Sredinom 16. stoljeća Dalmaciju obilazi mletački sindik Giovanni Battista Giustiniano, koji 1553. godine u svom opisu putovanja spominje i Split. O običajima i jeziku Splićana on se ovako izražava: "Čitavo ponašanje Splićana je po slavenskim običajima, čiji je materinski jezik tako sladak i lijep, kao što je najplemenitiji i najbolji cvijet talijanskog jezika toskanski, tako u Dalmaciji ovaj splitski <jezik> drži prvenstvo. Istina je da svi stanovnici govore talijanski¹⁵ te da se pojedinci oblače po talijanskom običaju, ali žene govore jedino njihov materinski jezik, premda se neke od plemki-

nja odijevaju na talijanski način."¹⁶ To potvrđuje da je hrvatski bio jezikom kuće, obitelji, prisnih razgovora i sl., dok su talijanskim govorili plemići, bogati građani i trgovci kao jezikom uprave, vijećanja, sudovanja i trgovanja. U plemićkom Velikom vijeću plemići raspravljaju na talijanskom jeziku, što se vidi iz zapisnika ili regesta zapisnika toga Vijeća, dijelom i zbog toga što je sjednicama prisutan knez, ili kamerlengo ili prisegnuti kancelar. Plemići su prigodom stupanja u Vijeće morali dokazati da znaju čitati i pisati te da su im poznati zakoni.¹⁷ Zapisnike vjerojatno piše knežev kancelar, još jedan mletački činovnik. Suci, iako su imali samo savjetodavnu vlast, vrlo se vjerojatno služe Statutom, koji je izvorno pisan latinskim jezikom, ali je poslije preveden na talijanski te se i taj talijanski primjerak puno koristio."¹⁸

U 16. stoljeću u *Zlatnoj knjizi grada Splita*, u dokumentu iz 1566.¹⁹ godine u kojem splitski pučani ne priznaju za svoje izaslanike osobe koje nisu sami izabrali, pojavljuje nekoliko imena tumača: Marino Persona, kao službeni tumač, i Franjo Blažić, kao komunalni tumač. Spominju se još tumači Ivan i Bertan Persona, Marino Cupareo, Alojzije Vendramin, Petar Vesanović, ser Angelo iz Brescie, stanovnik Splita, i Nikola Marino, prigradski kapetan. To znači da osim službenog tumača kojega plaća fiskalna komora tj. država, postoji još i komunalni tumač, koji prima plaću od komune, a tumači, uostalom, mogu biti i svi plemići i gradski službenici ili svi oni koji posjeduju splitsko građanstvo, drugim riječima, svi koji znaju hrvatski i talijanski. Služba javnoga ili komunalnog tumača prenosila se često s oca na sina, kao što to vidimo iz dokumenata koji se odnose na gradove Zadar,²⁰ Trogir²¹ itd., a bila je doživotna.

Za 17. stoljeće u Splitu postoje podatci da su tumači koje plaća država Frane Cupareo i Vicko Dumaneo. Franu Cuparea spominje splitski knez i kapetan u izvješću na povratku u Mletke godine 1621., u kojem kaže da država plaća i dragomana i tumača, a budući da dragoman govori i turski i hrvatski, država bi mogla uštedjeti ako povjeri posao samo dragomanu.²² Generalni providur Valier zbog toga što je splitski dragoman Ivan Alberti dospio u tu-

rsko ropstvo, imenuje 1685. Vička Dumanea tumačem za hrvatski jezik i hrvatska pisma (glagoljicu i bosančicu). Tu je službu, kako se vidi iz dokumenta, Dumaneo i prije povremeno obavljao.²³

Služba dragomana

U drugoj polovici 16. stoljeća Osmanlijsko Carstvo se, zauzimajući veliki dio mediteranske obale, pojavljuje i na Jadranu te ometa mletačku trgovinu osobito u vrijeme ratova. Mletačka Republika, koja se, zahvaljujući trgovini, stoljećima ne samo održavala nego i bogatila, pokušat će posredstvom dalmatinske obale obnoviti svoju trgovinu s Osmanlijskim Carstvom. I osmanlijski trgovci također pronalaze na jadranskoj obali luke za izvoz svojih roba. U početku će turska trgovina ići karavanama u Dubrovnik i Neretvu, a nakon osnivanja skale s lazaretom turske se karavane usmjeravaju prema Splitu. Od 16. stoljeća Osmanlijsko Carstvo graniči s Dalmacijom, te se ukazuje hitna potreba za usmenom i pisanom komunikacijom i s pograničnim Turcima, u velikoj većini Hrvatima koji su prešli na islam.

Od 16. stoljeća i sama Mletačka Republika jača svoje diplomatske osnove s Portom. Tada se, međutim, javlja novi problem, problem zajedničkoga komunikacijskog jezika. Taj problem u diplomaciji europskih država nije uopće postojao, jer je latinski igrao ulogu univerzalnog jezika diplomacije, znanosti, bogoslužja itd. Problem je nastao tek onda kada su se uspostavile diplomatske veze s Osmanlijskim Carstvom, jer Turci nisu poznavali europske jezike, a ni latinski, nego samo orijentalne jezike, poput arapskog i perzijskog.²⁴ Budući da je bilo malo ljudi koji su znali turski, a trebalo je brzo i djelotvorno komunicirati, umjesto na turskom, u mnogim se slučajevima komunikacija odvijala na hrvatskom jeziku. Tako hrvatski postaje jezikom diplomacije ne samo u odnosima s pograničnim hrvatskim zemljama nego i s Portom, te turski nije nikada uspio potisnuti hrvatski jezik u diplomatskim odnosima Serenissime s Portom.²⁵ Dragoman Giovanni Battista Salvago u svom izvještaju o reviziji tursko-mletačkih granica u Dalmaciji 1626.

godine kaže da su stanovnici na turskoj strani granice neka vrsta poslavenjenih Turaka, koji radije govore hrvatski negoli turski.²⁶

Stoga od 17. stoljeća raste važnost tumača, osobito dragomana. Najvažniji dragomanski uredi bili su u Zadru, Splitu, Šibeniku i Trogiru, a prema tvrdnji I. Pederina gotovo jedna trećina dragomanskog fonda koji se čuva u Državnom arhivu u Zadru, pisana je na hrvatskome jeziku.²⁷ Dragomani su bili izuzeti od plaćanja desetine na prihod, koju su morali bezuvjetno plaćati svi državni i komunalni službenici. U Zadru su pri središnjoj mletačkoj upravi za Dalmaciju postojali već krajem 16. stoljeća dragomani za turski jezik. Početkom 17. stoljeća, točnije 1606., generalni providur G. B. Contarini izabire Pavla iz Vrane, bivšeg Turčina, za tumača turskog jezika i pisma u čitavoj pokrajini, uz plaću od dva dukata mjesečno. Poslije smrti Pavla iz Vrane generalni providur G. A. Belegno 1621. izabire kapetana Jakova Bosotinu za tumača i prevoditelja turskih pisama također za čitavu Dalmaciju, uz istu plaću od dva dukata mjesečno.²⁸ Dragomane su imenovali generalni providuri, a njihovo imenovanje potvrđivao je dužd ili Senat.

Dragomanska služba u Splitu

Kad je uspostavljena splitska pomorska skala za trgovinu između Osmanlijskog Carstva i Serenissime, pojavila se potreba za službenim tumačem za turski jezik. Godine 1615. splitski knez i kapetan Giacomo Contarini predlaže mletačkoj vladi da imenuje tumača za turski jezik u Splitu.²⁹ Dana 15. studenog 1619. Lorenzo Venier, generalni zapovjednik mora, imenuje Jeronima dalla Pacea dragomanom za turski jezik u Splitu. Ovo je odobrenje zatim potvrdio i generalni providur Barbaro te na kraju i sam Senat. Međutim duždjevsko pismo, koje je izvorno bilo napisano na pergameni, izgubilo se putem od Venecije do Splita, te je Jeronim dalla Pace dobio samo prijepis tog dokumenta na papiru. Zbog toga mu splitski knez i kapetan nije htio dati nalog za isplatu plaće. Dalla Pace se zatim obratio providuru Giustu Antoniju Belegnu, koji je izdao nalog da se Jeronimu dalla Paceu isplati novac, pod uvjetom da za dva

mjeseca pribavi od Senata izvorno odobrenje na pergameni.³⁰ Splitski knez i kapetan Francesco Morosini na povratku u Mletke 7. rujna 1621. godine izvješćuje Senat da se za potrebe trgovine na granici i u splitskoj skali treba služiti tumačima za hrvatski i turski jezik. Za tumača turskog jezika država je uzela Jeronima dalla Pacea i plaća mu za to 72 dukata godišnje, a za tumača hrvatskoga jezika Franu Cuparea, kojemu plaća 24 dukata. Po Morosinijevu mišljenju službu tumača za hrvatski i turski jezik mogao bi obavljati i sam Jeronim, jer pozna oba jezika i jer je to činio za vrijeme čitave Morosinijeve uprave.³¹ Isti Jeronim dalla Pace 4. srpnja 1622. moli generalnog providura da mu udijeli mjesto dragomana i u Trogiru, budući da je to mjesto ostalo prazno nakon smrti Ivana sa Klisa, koji je bio dragoman u Trogiru s plaćom od četiri dukata na mjesec. Generalni providur odobrava mu i službu dragomana u Trogiru, budući da se Trogir nalazi u blizini Splita te da je lako, kad se ukaže potreba, brzo stići iz Splita u Trogir.³² Jeronim dalla Pace nedugo zatim, 28. kolovoza 1622., budući da osim što je bio dragomanom u Splitu i Trogiru zamjenjuje i upravitelja splitskog lazareta, traži od generalnog providura Belegna povišicu od jednog dukata na mjesec, kako bi mogao unajmiti kuću za stanovanje sa svojom obitelji, što mu generalni providur spremno udjeljuje.³³ Generalni providur Francesco Zen 7. kolovoza 1635. naređuje dragomanu da mora popisati u posebnu knjigu sve turske spise i pisma te ih pohraniti u škrinju u splitskoj kneževoj kancelariji. Ključ te škrinje mora čuvati knez, koji se spisima može koristiti uz znanje dragomana ili, u slučaju njegove odsutnosti, redovitoga gradskog tumača. Dragoman ili tumač mora zatražiti od kneza da na kraju svojega mandata preda svom nasljedniku sve spise i protokol.³⁴ Ova se služba prenosila također vrlo često s oca na sina. Tako i sin Jeronima dalla Pacea kao *giovane di lingua* ide kao dragomanski pripravnik u carigradski bailat, a poslije ga nalazimo kao dragomana u Kotoru.³⁵ Splitski knez i kapetan Pietro Basadonna u svome se izvještaju godine 1638. tuži na neimenovanoga splitskog dragomana koji umjesto da stalno obavlja službu na skali često boravi na dvoru generalnog providura. To dovodi do neprilika kada treba hitno

prevesti turska pisma iz Sarajeva i drugih mjesta, što negativno utječe na sklapanje poslova i šteti samoj državi. Istina je da ima uvijek na splitskoj skali Turaka koji bi mogli zamijeniti dragomana, ali nisu poželjni jer su stranci.³⁶

Važnost dragomanske službe u Splitu potvrđuje i plaća koju su ovi dobivali. Dok je javni ili komunalni tumač imao plaću od dva dukata mjesečno, dragoman je imao, kao što se to vidi iz margine dokumenta koji se odnosi na dragomana dalla Pacea, mjesečnu plaću od šest dukata. Dragoman u Zadru imao je, međutim, samo dva dukata mjesečno, a trogirski dragoman četiri dukata. To znači da su splitski i trogirski dragoman imali veći obujam posla zbog stalnog protoka turskih karavana, prisutnosti turskih trgovaca, sklapanja poslova i sl.

I splitski su Židovi, koji su kao trgovci, posrednici, mjenjači novca itd. djelovali u gradu i lazaretu, zbog poznavanja istočnih jezika, talijanskoga, a i hrvatskog, često bili tumačima u lazaretu,³⁷ a više puta su kao mletački agenti imali zadatak da putuju u Bosnu i Tursku te da tursku trgovinu svraćaju na splitsku skalu,³⁸ kao što se vidi iz naloga generalnoga providura Francesca Zena upućenog Josefu Pensi, splitskome Židovu.³⁹

ZAKLJUČAK

Premda nije ostalo mnogo pisanih zapisa o službi tumača i dragomana u Dalmaciji, ipak na osnovi i oskudnih sačuvanih dokumenata možemo zaključiti da je ta služba bila vrlo značajna. Najveći broj dokumenata o toj službi u Splitu odnosi se na 17. stoljeće, zbog toga što je u tom stoljeću, zahvaljujući novoustanovljenoj skali, procvjetala trgovina između Serenissime i Porte. U Split su dolazili trgovci iz Turske i istočnih zemalja koji su za sklapanje poslova i trgovanje trebali vrsne tumače koje je Serenissima dovodila i plaćala. Da je taj posao bio unosan, svjedoči i činjenica da je često prelazio s oca na sina. U poslovima koji su se vodili s Turcima iz Bosne prevladavao je hrvatski jezik, jer u većini slučajeva "Turci"

preko granice nisu ni znali drugog jezika. Isto tako, mletačka uprava u Dalmaciji nije nikada pokušala zatrti hrvatski jezik, nego ga je naprotiv dopuštala na svim razinama, pa čak i diplomatskim.

Za čitavo vrijeme mletačke uprave u Dalmaciji je u uporabi hrvatski jezik unutar zidova gradskih kuća i na selu; u administraciji se rabe latinski i talijanski; u bogoslužju hrvatski i latinski, a u lijepoj književnosti javljaju se hrvatski, latinski i talijanski. Zahvaljujući tome da se Serenissima nije nikada uplitala u jezik kojim govore njezini podanici, u Dalmaciji je procvjetala književnost na hrvatskome jeziku, koja je nazvala sebe hrvatskom po uzoru na oca hrvatske književnosti, Splicanina Marka Marulića.

Na kraju članka priloženi su neki dokumenti koji se odnose na službu tumača i dragomana u Splitu, u izvornoj transkripciji te u prijevodu na hrvatski jezik.

Spalato 12 giugno 1622.

TERMINATIONE AD INSTANZA DEL FEDELE GEROLAMO
DALLA PACE DRAGOMANO DELLA LINGUA TURCA

Illustrissimo et Eccellentissimo Signor Proveditor General

Del'ano 1619 // 15. Novembre faci Io Gierolamo dalla Pace, devotissimo servo dell'Eccellenze Vostre eletto dall'Eccellentissimo Signor Proveditor Capitan General Veniero per dragoman della lingua turca; Dappoi anco approbato dall'Eccellentissimo Signor Proveditor barbaro mentre fu General in questa provintia - et dappoi aprobato Dell'Eccellentissimo Senato sotto li 13 aprile 1621. Donde hauendo Io dato ordine a Giovanni Cornaro che fu sacretario dell'Illustrissimo Francesco Morosini che mi douesse leuare essa ducale; La quale per quanto intendo mi è stata leuata; ma come esso cornaro per altre sue truffe fo mandato in esilio dall'Eccellanza Vostra Illustrissima; pregai al Signor Marc Antonio Velutelo che a Venetia si attrouana che melaportassi il che mi fu portata dall' detto Signor Marc Antionio in Carta bombasina et

sottoscrita dal Signor Tomaso Cratij Nodaro ducale; come dicio attestarà all'Eccellenza Vostra Illustrissima esso Velutello, et hauendo lo mostrata essa coppia all presente Illustrissimo Signor Conte et Capitano la mando a Venetia all'Illustrissimo Signor Camillo suo fratello ascio che melafacesse matter Inpergamena che allhor in qua mai è comparsa essa ducale che mi fa restare adolorato; et hauendo addimandato licentia aesso Illustrissimo Signor Conte di andare a Venetia per vederne hauer essa ducale, mai mi ha volsciuto concedere essa licentia: Vengo dunque umilmente supplicar lagratia dell'Eccellenza Vostra Illustrissima a volermi dar licentia di transferirmi fino Venetia; o vero ordinare ad esso Illustrissimo Signor Conte me dia le mie page che sono ormai mesi dieci che Io non ne ho hauuto un soldo accio lo possi et magior cuore seruire l'Eccellenza Vostra Illustrissima come fin hora ho fatto e son per fare; Gratia, etc.

Noi Giusto Antonio Belegno, Proveditor General etc.

Ne uiene reuerentemente esposto dal fedele Gerolamo dalla pace, ch'esend'egli già stato eletto per Dragomano della lingua turca in questa Città dall'Eccellentissimo Signor Capitan General Venier confermato dall'Illustrissimo Proveditor General Barbaro Precessor nostro, et approbato finalmente dall'Eccellentissimo Senato a 13 Aprile 1621, ne hauendo egli la Ducale di tal approbatione, che asserisce essergli per terza Persona stata smarita, gli uenghi perciò posta difficultà dai Ministri di questa Camera in contargli il dinaro, che di molti mesi gl'auanza, onde supplicati di qualche honesto sollieuo, Coll'auttorità del Generalato nostro dichiaramo, e terminamo, ch'al sopradetto Dragomano da chi spetta isbosato quel tanto, che di questa regione va creditore; Doindo ha però prima dar idonea Piolizia, qual s'oblighi alla restitutione di quanto sarà stato sborsato ogni uolta, che nel termine di Mesi due prossimi non facci il supplicte uenir da Venetia la confirmatione dell'Eccellentissimo Senato in autentica forma da lui sopra alligata; ouero, che non si ritroui esser uere le cose nella sua supplicatione

esposte in talproposito; con una accomodata scrittura di conformità
oue fa di bisogno. In quorum, etc.

Spalato a 21. Maggio 1622.

Split, 12. lipnja 1622.

ODREDBA NA ZAMOLBU VJERNOG JERONIMA DALLA
PACEA, DRAGOMANA ZA TURSKI JEZIK

Presvijetli i preuzvišeni gospodine generalni providure,

Ja Jeronim dalla Pace, preodani sluga Vaših Visosti, bio sam 15. studenog 1619. izabran od strane Preuzvišenoga Gospodina Providura i Generalnog Kapetana dragomanom za turski jezik. Poslije toga također me potvrdio Preuzvišeni Gospodin Providur Barbaro, u vrijeme dok je bio general u ovoj pokrajini, a poslije toga me je, 13. travnja 1621., potvrdio Preuzvišeni Senat. Zbog toga sam dao nalog Giovanniju Cornaru, koji je bio tajnikom Preuzvišenom Francescu Morosiniju, da mi predigne to duždevsko pismo <potvrdu>. Koliko mi je poznato ovo mi je <pismo> bilo predignuto, ali kako je tog Cornara, zbog drugih njegovih prijevara, Vaša Presvijetla Visost poslala u progonstvo, zamolio sam gospodina Marca Antonija Velutella koji se nalazio u Mlecima, da mi ga donese. To mi je <pismo> spomenuti gospodin Marc Antonio donio <napisano> na papiru i potpisano od strane gospodina Tomasa Cratija, duždevskog pisara, kao što će o tome Vašoj Presvijetloj Visosti posvjedočiti isti Velutello. Kada sam taj prijepis pokazao sadašnjem preuzvišenom knezu i kapetanu, poslao ga je u Mletke preuzvišenom gospodinu Camillu, svome bratu, da mi ga dade napisati na pergameni, ali se od tog vremena do danas nije nikada pojavilo to duždevsko pismo, što me jako žalosti. Kada sam zatražio od tog preuzvišenoga gospodina kneza dopuštenje da otidem u Mletke kako bih pokušao dobiti to duždevsko pismo, nije mi nikad to dopuštenje htio udijeliti. Stoga dolazim ponizno zamoliti milost Vaše Presvijetle Visosti da mi ushtjedne dati dopuštenje da otidem u Mletke, ili narediti tom presvijetlom gospodinu knezu da mi dade

moje plaće, kako bih mogao s više žara služiti Vašoj Presvjetloj Visosti kao što sam do sada činio i kao što ću činiti, jer je već deset mjeseci otkako nisam primio ni novčića. Hvala, itd.

Mi Giusto Antonio Belegno Generalni providur itd.

Ponizno Nas je izvijestio vjerni Jeronim dalla Pace, budući da je on u ovom gradu bio već izabran dragomanom za turski jezik od strane gospodina generalnog kapetana Veniera <te> potvrđen od strane presvjetloga generalnog providura Barbara, našeg prethodnika, i na kraju, 13. travnja 1621., odobren od strane preuzvišenoga Senata, a kako on nije imao duždevsko pismo te potvrde, za koje tvrdi da mu ga je treća osoba izgubila, službenici ove riznice prave mu poteškoće u isplaćivanju, jer im je vjerovnik više mjeseci, zbog čega je zamolio za neku poštenu olakšicu. Ovlaštenjem Našega generalata izjavljujemo i određujemo da gore navedenom dragomanu isplati, tko je za to zadužen, onoliko koliko je u ovom slučaju vjerovnikom, ali da <dragoman> prvo mora dati odgovarajuću cedulju u kojoj se obvezuje na povrat onoga što će mu biti isplaćeno svaki put, ako u zamjenu, u roku od dva sljedeća mjeseca, ne donese iz Mletaka potvrdu Preuzvišenoga Senata, koju je priložio, u izvornom obliku ili ako se pronade da nisu točne stvari koje je naveo u svojoj zamolbi u tom predmetu, <obavijestite> podesnim spisom prema tome gdje bude potrebno. U čiju itd.

Split, 21. svibnja 1622.

Spalato 28. Agosto 1622.

AUGMENTO DI DUCATTO UNO AL MESE CONCESSO AL FEDEL GIERONIMO DALLA PACE DRAGOMANO PUBLICO

Noi Giusto Antonio Belegno, Proveditor General con autorità di Capitan General da Mar.

L'ottimo seruitio che si riceue dal fedel Girolamo dalla Pace non solo nel ministerio d'Interprete Dragomano publico in questi contorni, nel quale riuscì con intiera nostra sodisfattione et d'altri

Illustrissimi Rappresentanti ancora ma nella buona custodia di questi Lazaretti, oue hora come sostituto di Signor Marc' Antonio Velutelli Prior impiega fruttuosa, et assidua l'opra sa né da occasione d'inclinare all'umil istanza da lui fattaci di concederli in augumento del suo antedetto stipendio quel tanto che a noi fussi parso in ricognitione delle sue straordinarie fatiche per sodisfar l'Annuo affito d'una Casa da habitare colla sua famiglia; Coll'auttorità perciò del Generalato nostro lo concedemo et assignamo Ducatto uno al Mese d'augmento di novità certe ch' s'intenda alla Persona, et non al carico de esserli corrisposto dell'istessa maniera, con che li uien pagato il stipendio sodetto: Et le presenti uagliano a beneplacito di Sua Serenità per ottererne la confirmatione nel prossimo termine di Mesi 6, comandando a chi spetta, che così sia eseguito, et registrato oue facesse bisogno. In quorum etc.

Di Galea a Spalato li 28. Agosto 1622.

Split, 28. kolovoza 1622.

POVIŠICA OD JEDNOG DUKATA MJESEČNO UDIJELJENA
VJERNOM JERONIMU DALLA PACEU, JAVNOM
DRAGOMANU

Mi Giusto Antonio Belegno, generalni providur s ovlaštenjem generalnog zapovjednika mora.

Izvršno služenje koje u ovim krajevima obavlja vjerni Jeronim dalla Pace ne samo u službi javnog tumača dragomana, u kojoj se isticao uz potpuno zadovoljstvo Naše i drugih presvijetlih predstavnika, a također još u dobrom staranju za ove lazarete, gdje sada kao zamjenik gospodina Marca Antonija Velutella, upravitelja, ulaže svoj plodan i vrijedan rad te ne daje prilike za otklanjanje njegove ponizne zamolbe, koju nam je učinio, da mu udjelimo za povišicu njegove prije spomenute plaće, onoliko koliko bi nam se učinilo, kao priznanje njegovih izvanrednih napora kako bi platio godišnji najam kuće za stanovanje sa svojom obitelji. Stoga ovlaštenjem

Našeg generalata udjeljujemo i doznačujemo povišicu od jednog dukata mjesečno, sigurni da se novina odnosi na osobu, a ne na službu, <te> da mu bude isplaćena na isti način kako mu se isplaćuje gore spomenuta plaća. A ovo pismo upućujemo na odobrenje Njegovoj Vedrosti kako bi se postigla potvrda u sljedećem roku od 6 mjeseci, naređujući, na koga se odnosi, da tako bude izvršeno i upisano gdje bi bilo potrebno. U čiju itd.

Iz galije u Splitu, 28. kolovoza 1622.

PER LA TENUTA IN ORDINE DELLE SCRITTURE E LETTERE TURCHE IN SPALATO

Spalato, adì 8. Agosto 1635.

Noi Francesco Zen, Proveditor General, etc.

La confusione, nella quale habbiamo ritrouato in questa Città tenersi le scritture, et litere Turchesche, come siete di publico et priuato giudizio per non esser spetialmente custodite con regola, così corendo pericolo d'esser smarite, sopiatta anco il danno esser tale, che mentre non si trouasero a tempo delle rinouationi indebite che spesso sogliono far tanti delle lor uechie pretensioni, se bene sopite et rasetate col mezzo di tali scritture, et lettere s'apprirebbero la strada di ripigliarle tentando nove disfazioni con disturbo e discapito publico et di medesimi sudditi; onde inuigilando noi al rimedio di questo importante particolare hauendo fatto formare delle sudette scritture, el lettere un catastico ouer inuentario dal Dragomano Pace doppo esser state numerate et rubricate con regola; Commettemo efficacemente coll'auttorità del Generalato nostro, che tutte esse scritture, et lettere insieme col loro catastico debbano essere riposte nel banco ouero armario che in questa Cancelleria Pretoria è stato deputato a tal effetto, la chiaue del quale douerà tenere preso si se l'Illustrissimo Signor Conte e Capitano et successori perché apostanamente e con l'informatione del Dragomano Publico, et in sua assenza dall'interprete ordinario di questa Città possano seruirsene nell'occorenze senza disordinarle;

et ogni uolta, che se ne cauarà alcuna douerà aparirne nota precedente sopra un libretto, che douerà eregersi a tal effetto, et esser custodito nell'istesso banco esprimendo a chi si consegnano per poterle rihauere cesato il bisogno di priualersene.

La cura, et obligo del Dragomano, et in sua assenza del detto interprete sarà di ricordare all'Illustrissimi Signori Rettori in fine del reggimento a douer far la consegna al successore di tutte le scritture, et litere sopra nominate catasticato et libretto medemo.

In auenire ogni sorte di scrittura Turchesca che capitasse dourà esser imediate catasticata col esempio di quanto noi habbiamo fatto fare, et pol riposta, come di sopra nel banco predetto cauendo però di non fare la rubrica sopra alcuna d'esse se non sopra il foglio della sua tradutione la qual douerà sempre essere appresso il suo originale, et ciò per rispetto d'inualidità qual molte uolte uien da tanti pretesa, mentre sopra d'esse scritture, et lettere ni si ponga tanti pretesa, mentre sopra d'esse scritture, et lettere ui si ponga carattere diuerso da loro, la presente Terminatione douerà esser registrata in questa Cancelleria Pretoria, et poi riposta nel principio del catastico sopradetto perché sia puntualmente essequita, scedata, letta et osservata di chi spetta. In quorum, etc.

Spalato a 7. agosto 1635.

Francesco Zen, Providetor General.

ZA UREDNO ČUVANJE TURSKIH SPISA I PISAMA U SPLITU

Split, dana 8. kolovoza 1635.

Mi Francesco Zen, generalni providur itd.

Nered koji smo našli u ovome gradu u čuvanju turskih spisa i pisama, o čemu ste <obaviješteni> javnom i privatnom prosudbom, takav je da postoji opasnost da se <u njemu spisi> izgube, jer nisu posebno čuvani prema propisu, <što> krije također <mogućnost> da gubitak bude onakav kao u vrijeme kada se <spisi> nisu mogli pronaći i kada su mnogi običavali obnavljati svoja stara potraživa-

nja. Iako bi takva <potraživanja> mogla biti pomoću takvih spisa i pisama ugašena i sređena, uzimanjem istih <zahtjeva u obzir> prokrčio bi se put novim rasipanjima, na pomutnju i štetu javnosti i samih podanika. Stoga Mi, gledajući doskočiti ovoj važnoj okolnosti, budući da smo dali dragomanu Paceu da od gore spomenutih spisa i pisama ustanovi popis, tj. inventar, nakon što budu obilježeni brojem i raspoređeni prema pravilu, naređujemo djelotvorno, ovlaštenjem Našega generalata, da svi ti spisi i pisma zajedno s njihovim popisom moraju biti položeni u škrinju ili ormar koji je u ovoj kneževnoj kancelariji ustanovljen u tu svrhu. Ključ ove <škrinje> morat će držati kod sebe presvijetli gospodin knez i kapetan i nasljednici, kako bi se izričito te uz znanje javnog dragomana, a u njegovoj odsutnosti redovitog gradskog tumača mogli služiti u prigodama, a da ih ne iznerede. Svaki put kada se iz tog <popisa> bude izvadio neki <spis> morat će se prethodno pojaviti zabilješka o tome u knjižici koja će se ustanoviti u tu svrhu te će se čuvati u istoj škrinji, uz izjavu kome se povjeravaju kako bi ih se, nakon što prestane potreba da se njima koristi, moglo dobiti natrag.

Briga i dužnost dragomana, a u njegovoj odsutnosti spomenuta tumača, bit će da na kraju svake uprave podsjeti presvijetlu gospodu rektore da moraju predati nasljedniku sve gore spomenute spise i pisma, popis i istu knjižicu.

Ubuduće bilo koji turski spis koji bi stigao, morat će smjesta biti upisan prema primjeru koji smo dali napraviti, a zatim pohranjen, kao što <stoji> gore, u spomenutu škrinju, vodeći računa međutim da se ne napravi protokol poviše nekog od njih nego na listu njegova prijevoda, koji mora biti uvijek uz svoj izvornik, a to zbog nevaljanosti koju mnogi više puta sebi utvaraju, dok se poviše tih spisa i pisama < mora> staviti rukopis različit nego što je u njima. Ova odredba mora biti upisana u ovoj kneževnoj kancelariji, a zatim smještena na početak spomenuta popisa kako bi bila točno izvršavana, upisana, čitana i poštivana od koga treba. U čiju itd.

Split, 7. kolovoza 1635.

Francesco Zen, generalni providur.

VINCENZO DUMANEO INTERPRETE DELLA LINGUA
ILLIRICA IN SPALATO

Noi G. Valier, etc.

Restando uacante la Carica d'Interprete, e Scrittore delle Lettere della Lingua Illirica in questa Città attesa la Schiauitù di Domino Zuanne Alberti, ch'essercitava la Carica stessa, et conooscendo neccessario il prouedimento d'altro soggetto habile, e sufficiente che possa supplire in sua uece per l'occorrenze che giornalmente insorgono nella traduttione di Lettere, et altro. Hauutasi da noi informatione della persona, habilità, e sufficienza di Domino Vincenzo Dumaneo Dottor, che altre uolte ha sostenuto la Carica stessa. Abbiamo coll'auttorità del Generalato Nostro eletto per modus provisionis il sudetto Dumaneo, per Interprete, e Scrittore della Lingua Illirica in questa Città col salario di ducatti doi al mese conforme hanno goduto li suoi Precessori, da esserle mensualmente corrisposti da questa Camera fiscale con tutti gli obblighi, emolumenti, e prerogatiue spettanti alla Carica stessa, sinceri Noi di ricauar dal suo zelo, e fede un pontual, e lodeuole seruitio, Comettendo il registro, et essecutione delle presenti ov'occorre, et a chi spetta. In quorum, etc.

Spalato 5. Maggio 1685.

VICKO DUMANEO, TUMAČ ZA HRVATSKI JEZIK U SPLITU

Mi G. Valier itd.

Budući da je ostala upražnjena služba tumača i pisara pisama hrvatskog jezika u ovom gradu, zbog sužanjstva gospodina Ivana Albertija, koji je obavljao tu službu, i znajući da je potrebno pribaviti drugu vještu i sposobnu osobu koja bi ga mogla zamijeniti u prigodama koje se svakog dana javljaju u prevodenju pisama i drugog, pošto smo dobili obavijest o osobi, vještini i sposobnosti gospodina doktora Vicka Dumanea, koji je u drugim prigodama zamjenjivao istu službu, ovlaštenjem Našega generalata izabrali smo privremeno

gore navedenog Dumanea za tumača i pisara hrvatskog jezika u ovom gradu uz plaću od dva dukata mjesečno, prema onome što su uživali njegovi prethodnici. Ova mu se <plaća> mora mjesečno isplaćivati iz ove fiskalne riznice, zajedno sa svim obvezama, uzgrednim prihodima i povlasticama koje se odnose na tu službu, uvjereni da ćemo njegovim marom i vjerom dobiti točnu i hvalevrijednu službu, naređujući upis i izvršenje ovog <pisma> gdje treba i na koga se odnosi. U čiju, itd.

Split, 5. svibnja 1685.

BILJEŠKE

1. To je bio novolatinski jezik koji se govorio duž dalmatinske obale u srednjem vijeku. Vidi: Žarko Muljačić, *Dalmatisch - Il dalmatico*, Lexicon del Romanistischen Linguistik, Volume II, 2, Tübingen, Max Niemeyer Verlag, 1995, 32-42.
2. Ante M. Strgačić, *Hrvatski jezik i glagoljica u crkvenim ustanovama grada Zadra*, Zadar, Zbornik, Zagreb, 1964. 376.
3. Ante M. Strgačić, nav. dj., 377.
4. Ante M. Strgačić, nav. dj., 385.
5. Antun Cvitanić, *Statut grada Splita*, Split, 1998., 124.
6. Josip Bratulić, *Sjaj baštine*, Split, 1990., 45.
7. Antun Cvitanić, *Predgovor*, Zlatna knjiga grada Splita, I. dio, Split, 1996., 8.
8. Miho Barada, *Predgovor*, Trogirski spomenici I., Zagreb, 1946; Lujo Margetić, *Funkcija i porijeklo službe egzaminatora u srednjevjekovnim komunama hrvatskog primorja i Dalmacije*, JAZU - Starine, knjiga 55, Zagreb, 1971.; Grga Novak, *Povijest Splita I.*, Split, 1961.; Antun Cvitanić, *Statut grada Splita*, 108-109.
9. Šime Ljubić, *Listine o odnošajih između Južnoga Slavenstva i Mletačke Republike*, svezak VI., Zagreb, 1868-1891., 72.
10. *Zlatna knjiga grada Splita*, I dio, Latinske i talijanske dokumente prepisali i za tisak priredili Vedran Gligo, Marin Berket, Vladimir Rismondo i Ljerka Šimunković, Split, 1996., 274-276.
11. *Op. cit.*, 276.
12. Ivan Pederin, *Mletačka uprava, privreda i politika u Dalmaciji (1409.-1797.)*, Dubrovnik, 1990., 29.
13. Gianfranco Folena, *Introduzione al veneziano "de la da mar"*, Bollettino dell'atlante linguistico mediterraneo, 10/12, 1968., 344-345. Sam izraz potječe iz arapskog etima *turguman* "tumač" (deriv. od *targam* "prevoditi") i glasi u početku *turcimannus*. Zatim metatezom nastaje izraz *trucimannus*. Oblik *dragomanus* i *dragomanno* naprotiv dolaze u mletački posredstvom Bizanta.

14. DAZ, *Spisi generalnih providura*, kutija 62, A. Mocenigo (1636-1638), knjiga I, list 193r-198v.
15. U originalnom tekstu stoji *lingua franca*, što u ovom slučaju nije ništa drugo nego jedna varijanta mletačkog jezika koja se govorila u dalmatinskim gradovima.
16. Giovanni Battista Giustiniano, *Itinerario*, u: Šime Ljubić, *Commissiones et relationes Venetae*, tom II, Zagreb, 1877., 215.
17. Arsen Duplančić, *Regesta zapisnika splitskoga Velikog vijeća od 1620. do 1755. godine*, Građa i prilozi za povijest Dalmacije, 14, Split, 1998., 19.
18. Grga Novak, *Povijest Splita I*, Split, 1957., 280-283.
19. *Zlatna knjiga grada Splita*, 511-519.
20. DAZ, *Ducali e terminazioni*, knjiga V (1704-1760), br. 1655. Tu npr. izbor tumača za hrvatski jezik s oca Nikole Lomazzija prelazi na sina Šimuna.
21. DAZ, *Spisi generalnih providura*, kutija 62, Alvise Mocenigo III. (1696-1702), list 193r-198r.
22. Grga Novak, *Mletačke upute i izvještaji*, VIII, Zagreb, 1997, 105.
23. DAZ, *Spisi generalnih providura*, kutija 53, Valier (1685-1686), knjiga II, list 93r.
24. Ivan Pederin, *Školovanje mletačkih dragomana za turski, arapski, perzijski i hrvatsko-srpski jezik od XV do XVIII stoljeća i njihova služba*, Istorijski zbornik br. 9, Banjaluka, 1988., 35.
25. Ivan Pederin, *Mletačka uprava ...*, 40.
26. Grga Novak, *Mletačka uputstva i izvještaji*, svezak VII, Zagreb, 1972., 33.
27. Ivan Pederin, *Mletačka uprava ...*, 29.
28. DAZ, *Spisi generalnih providura*, kutija 1, G. A. Belegno, knjiga I., list 311r-314r.
29. Grga Novak, *Povijest Splita II*, 185.
30. DAZ, *Spisi generalnih providura*, kutija 2, Giustinian Belegno (1617-1622), knjiga II., list 201r-203r.
31. Grga Novak, *Mletačke upute i izvještaji*, svezak VIII, Zagreb, 1977., 105.
32. DAZ, *Spisi generalnih providura*, kutija 2, Giustinian Belegno (1617-1622), knjiga II, list 343-347.
33. PAZ, *Spisi generalnih providura*, kutija 2, Giustinian Belegno (1617-1622), knjiga II., list 410-411.
34. PAZ, *Spisi generalnih providura*, kutija 8, Francesco Zen (1633-1635), knjiga jedina, list 265v-266r; Arsen Duplančić, *Regesta zapisnika splitskoga Velikog vijeća od 1620. do 1755. godine*, Građa i prilozi za povijest Dalmacije, 14., Split, 1998., 130.
35. Ivan Pederin, nav. dj., 52 i 62.
36. Grga Novak, *Mletačke upute i izvještaji*, svezak VIII. Zagreb, 1977., 228.

37. Ivan Pederin, nav. dj., 64.

38. Duško Kečkemet, *Židovi u povijesti Splita*, Split, 1971., 62.

39. DAZ, *Spisi generalnih providura*, kutija 8, Francesco Zen (1633-1635), knjiga jedina, list 345r-345v.

L'UFFICIO DELI'INTERPRETE E DRAGOMANNO IN SPALATO DURANTE IL GOVERNO VENETO

Riassunto

Nel saggio è spiegato il complesso quadro linguistico in Dalmazia dal Duecento, da quando nelle città dalmate prevalse l'uso del croato, fino allo scorcio del Seicento. In primo luogo viene presa in esame la lingua parlata - il croato, in confronto con le lingue dell'amministrazione cittadina - il latino e l'italiano. Per facilitare la comunicazione tra la popolazione e i vari rappresentanti del governo, erano man mano istituite varie cariche; prima degli esaminatori, e successivamente degli interpreti e dei dragomanni. Quest'ultimi vengono esaminati in base ai documenti recentemente scoperti nell'Archivio di Stato di Zara e concernono in special modo la città di Spalato. Alla fine sono stati allegati i documenti autentici trascritti e poi tradotti in croato.